

Una altra solució, la de la construcció íntima de *rēfert* (pàg. 155), en què *rē* va explicat com a ablatiu de companyia, segons una etimologia popular antiga, no és convincent; creiem, amb el Prof. Bassols, més versemblant i acceptable de considerar aquesta paraula en funció de nominatiu.

El romanista trobarà en aquestes pàgines una útil introducció a l'estudi de la sintaxi i de la morfologia del romanç en aquells aspectes que més de prop s'enllacen amb els fenòmens llatins. Malgrat la concisió imposada pel caràcter de l'obra, són considerables les notes sobre el llatí vulgar que, en apèndix, complementen els punts gramaticals de més relleu. Així, l'aparició de noves preposicions i la juxtaposició de les existents (pàgs. 103-104); la generalització de l'ús del pronom demostratiu neutre, a imitació del grec, com a subjecte d'un substantiu aribut (tipus LIV., 2, 38, 5, «si hoc profectio et non fuga est», en lloc de CIC., *Ph.*, 7, 14, «quamquam illa legatio non est»), ús més lògic i corrent en el romanç; l'antecedent de la construcció d'*homo* en el sentit de 'hom' (pàg. 125), ja existent des dels temps primitius en el gir negatiu amb *nemo* o *nemo homo* (PL., *Am.*, 566-7, «tunc id dicere audes quod nemo unquam homo antehac | udidit nec potest fieri»), mentre que el gir positiu comença a sortir en la baixa època (*Peregr. Ath.*); l'extens desenvolupament de l'infinitiu subordinat en construccions molt allunyades del seu propi clos, com en les oracions substantives amb *quod* (*quia*) o amb les relatives, degut no sols a influències gregues, sinó a una equivalència establerta entre els tipus *nescio quid faciam* i *nescio facere* (pàg. 280). L'aparició de l'article, derivat de l'ús feble dels demostratius, especialment d'*ille*, està minuciosament explicat (pàgs. 163-164) des de les seves possibilitats originàries, ben visibles en molts de passatges de Plaute que reflecteixen matisos de la llengua parlada; al costat d'*ille*, s'empra *hic* i, més sovint, *ipse*. Quant a la supervivència, però, d'aquest darrer pronom en el romanç, no basta que els Profs. Ernout i Thomas es limitin a escriure (pàg. 164): «du reste, quelques formes de l'article (en Sardaigne et en Sicile) remontent à *ipse*». Tothom sap que l'article procedent d'*ipsu* es manté encara ben viu a les Balears i, al continent, en tota la zona litoral de l'Empordà i la Selva.

Miquel Dolç

VITTORE PISANI: *Testi latini, arcaici e volgari*. Con commento glottologico. Torino, Rosenberg & Sellier, 1950. XVI+196 pàgs.

Aquest llibre forma el volum III de l'important *Manuale storico della lingua latina* que està publicant el Prof. Vittore Pisani. En realitat, aquests *Testi* integren amb la *Grammatica latina storica e comparativa* (1948), volum II del *Manuale*, una obra única, de manera que els dos volums es completen mútuament: no sols en les notes dels textos són innombrables les referències a la gramàtica, sinó que la tria dels textos respon a l'intent de facilitar una rica exemplificació i tota mena de material complementari a l'exposició gramatical. Tant el títol de l'obra, per tant, com l'estructura del comentari palesen l'objectiu original del Prof. Pisani que, només accessòriament, s'interfereix de vegades amb el *Recueil de textes latins archaïques*, sovint reeditat, del Prof. A. Ernout. S'afegeix als textos llatins arcaïcs, donant un prolon-

gament necessari al panorama històric, una segona part de textos vulgars, finalitat principal d'aquesta nota.

Malgrat tot, no sabríem deixar d'esmentar l'interès de la secció dels textos arcaics, integrada de textos epigràfics, de monuments arcaics i gramàtics. No s'acontenta el Prof. Pisani de traçar un quadre dels punts de vista corrents sobre la història i la prehistòria del llatí, ans exposa sovint opinions personals i, amb fort poder de síntesi, classifica i discuteix els principals resultats de la investigació moderna sobre la interpretació d'un passatge, sobre el significat o l'etimologia d'una paraula, sobre els motius i procés d'un fenomen gramatical, sense deixar-se endur pel prestigi de l'una o de l'altra hipòtesi, quan creu haver trobat el rastre d'una nova suggerència. Potser exagerariem si dèiem que actua alguna vegada sota el signe de l'audàcia. Aquesta, però, és la sensació que ens deixen les interpretacions, absolutament personals, d'alguns textos, com el del *Carmen Aruale* (pàgs. 2-5), la del «vas de Duenos» (pàgs. 6-8) o la del *Carmen Saliare* (pàgs. 34-37), admirables per la profunditat de la crítica i per la subtileza de l'enginy.

Per a la tria dels textos epigràfics s'ha servit el Prof. Pisani de les tres conegudes col·leccions de Diehl, confrontant cada inscripció amb la corresponent del *CIL*. En els altres textos cita cada vegada les edicions emprades, de les quals no rarament es creu obligat a allunyar-se.

La secció dels textos vulgars comprèn quatre classes de textos: inscripcions murals, altres inscripcions, inscripcions cristianes i judaïques, gramàtics. Quasi totes les murals procedeixen de Pompeia: ben reconeguda és la importància d'aquests textos per a l'estudi del llatí vulgar, gràcies al seu caràcter documental, encara que només reflecteixen l'estat lingüístic quotidià d'una ciutat osco-samnita. Les altres inscripcions procedeixen de les diverses àrees de l'Imperi: Itàlia, Dàcia, Àfrica, Dalmàcia, Hispània, Àsia, Gàllia, etc., donant així una impressió de conjunt sobre les incipients varietats dialectals. Per a la tria de les inscripcions cristianes el Prof. Pisani ha acudit, a més del *CIL*, a l'obra de Marucchi, *Epigrafia cristiana* (1910); de judaïques, només en són incloses dues. L'últim apartat comprèn dos gramàtics: fragments de l'obra *De barbarismis* de Consentius, i l'*Appendix Probi*, que és donat sencer, per als quals ha utilitzat, respectivament, l'edició de M. Niedermann i, en general, la de W. Heraeus publicada en *ALL*, XI, 301-331.

No sabríem comprendre per què el Prof. Pisani ha prescindit, en una obra d'aquest caràcter, d'uns exemples de les *tabellae defixionum*, malgrat la incerta naturalesa de molts fenòmens lingüístics que registren. La seva tria, no gensmenys, obeeix a un elevat criteri científic; en el comentari, de vegades molt extens, difícilment trobaríem a mancar una sola observació necessària. Gairebé cap fenomen de relleu de la teoria gramatical no hi deixa de tenir la seva exemplificació. El volum acaba amb tres índexs: l'un, de les inscripcions segons les fonts; l'altre, dels fragments dels escriptors arcaics citats en les notes o en els textos; i el darrer, dels paràgrafs de la gramàtica confrontats en les notes. La presentació tipogràfica no podria ésser objecte d'un sol retret.

Miquel Dolç